

Тема 5. СОЦІАЛЬНА ЕКОЛОГІЯ (СЕкл)

НАВЧАЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Причини, що зумовили виникнення СЕкл
2. Соціоекосистеми – як об'єкти вивчення СЕкл
3. СЕкл: теоретична й прикладна
4. Структура середовища життя людини

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року. від 21.12.2010 р. № 2818-VI (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, N 26, ст.218). [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>
2. Розпорядження КМУ від 25.05.2011 р. № 577-р. Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/577-2011-%D1%80>
3. Білявський Г.О. Основи екології: Навчальний посібник / К.: Либідь, 2006. - 408 с. [Електронний ресурс] - Режим доступу: extbooks.net.ua/content/view/4904/43/
4. Реймерс Н.Ф. Природопользование: Словарь-справочник. – М.: Мысль, 1990. – 597 с.
5. Реймерс Н.Ф. Экология. (теории, законы, правила, принципы и гипотезы). - М: Россия Молодая, 1994. – 367 с.

1. Причини, що зумовили виникнення СЕкл [3, 5]

Види взаємодії людини з природою

1. **Безпосередня** - загальний для всіх організмів **біологічний обмін речовин** в процесі харчування, дихання, видільних функцій. **Зміна фізичного середовища** – стану повітря, якості води і їжі, клімату, потоку сонячної радіації й ін. – відразу ж впливає на **здоров'я і працездатність** людини.
2. **Опосередкована** - створення на Землі **свого культурного середовища** у зв'язку з ростом **наукового, технічного і соціального прогресу**.
  - Виникло **протириччя** між
  - **обмеженими можливостями біосфери**, і
  - **зростаючими можливостями технічної інфраструктури людства**.

Причини, що зумовили виникнення СЕкл

1. **Праця** стала основою людської еволюції.
2. **Наявність** можливостей щодо задоволення зростаючих потреб привели до **дисгармонії у процесах збереження і відновлення природних ресурсів**.
3. **Трансформація** глобальної екосистеми (біосфери) в **глобальну соціоекосистему - антропосферу**, важливою новою підсистемою якої стало людське суспільство.
4. **Необхідність** окремої науки з вивчення всієї **соціоекосистеми** в цілому і процесів **оптимальної взаємодії** окремих її частин.

СЕкл як наука

- **Соціальна екологія** – це наука, що вивчає взаємодію суспільства з навколишнім його життєвим середовищем існування – природно-соціально-культурним.

Істотна відмінність екології від СЕкл:

- екологія, як **біологічна наука** вивчає закони, що керують життям тварин і рослин у природному середовищі їх існування.

Природне середовище існування – це сукупність **абіотичних і біотичних факторів**, що впливають на живі організми, **без коригувального впливу людини**.

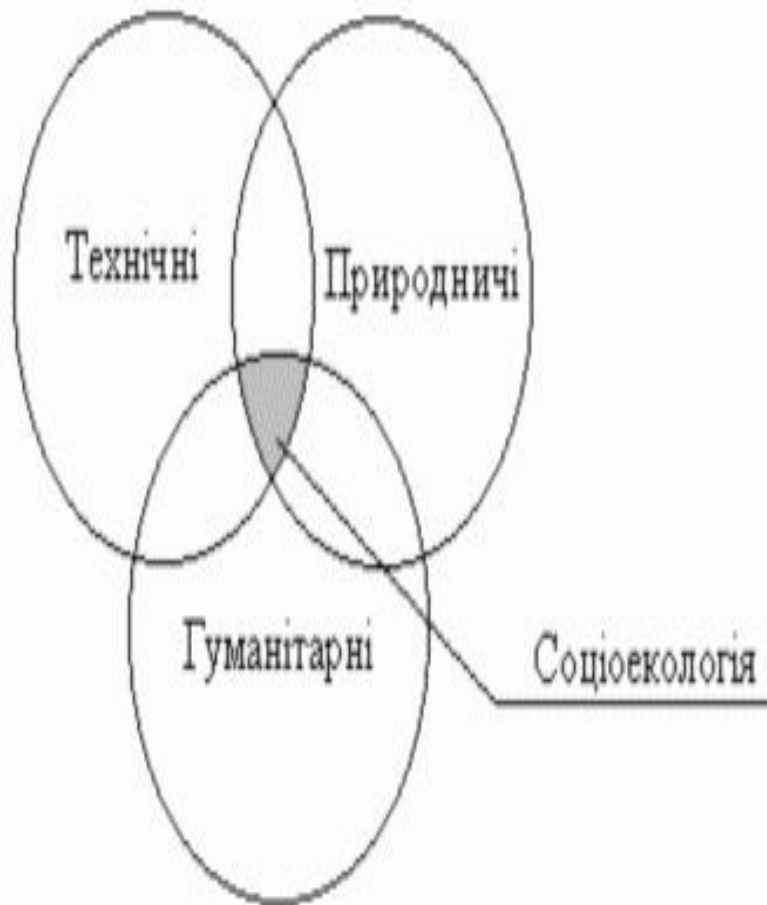
Середовище життя людини – це сукупність **природних** (абіотичних і біотичних), **технічних, соціальних і економічних, факторів**, що безпосередньо і опосередковано впливають на

здоров'я людини і суспільно-економічний розвиток

Кожна **суспільно-економічна формація** характеризується певним типом **культурного середовища**.

Культурне середовище – це середовище **матеріально-духовної сфери життя людей**, що включає:

- 1) **предметні результати діяльності людини** (машини, споруди, твори мистецтва),
- 2) **національні й етнічні особливості**,
- 3) **людські сили і здібності**, реалізовані в діяльності людей:
  - **знання, уміння, навички**,
  - **рівень інтелекту, морального і естетичного розвитку, світогляду**,
  - **способи і форми спілкування з іншими людьми**,
  - **норми моралі і права, відношення до природи** і т.і.

СЕкл – наука, що розвивається на **стику природничих, гуманітарних та технічних наук**

2. Соціоекосистеми – як об'єкти вивчення СЕкл [3, 5]

Соціоекосистеми (СцЕклС)

- є об'єктами вивчення СЕкл,
- складаються з двох підсистем:

- 1) природної і
- 2) соціально-економічної.

1. Природна підсистема

- складається з:
  - 1) живої природи і
  - 2) неживої природи,
- охоплює
  - приповерхневу товщу земної кори, ґрунту,
  - рослинність,
  - тваринний світ,
  - поверхневі і підземні води,
  - атмосферне повітря;

2. Соціально-економічна підсистема складається з:

1) демографічної підсистеми:

- населення,
- житло, і

2) господарської підсистеми:

- підприємства,
- інженерні споруди,
- комунікації,
- транспорт, т.і. об'єкти.

СцЕклС є динамічними системами, тобто, їхні підсистеми і компоненти безупинно змінюються і взаємодіють.

Динамічна рівновага СцЕклС

- це рівність приходу і виходу енергії, речовини й інформації;
- забезпечується оптимальною функціональною структурою СцЕклС

- 1) функціональне зонування;
- 2) режим природокористування.

Компоненти оптимальної функціональної структури СцЕклС

1. Оптимальне функціональне зонування

полягає в найбільш раціональному (з урахуванням економічних, соціальних і природоохоронних вимог) розподілі територіальних ресурсів соціоекосистеми між різними видами господарського використання: сільським господарством, будівництвом, промисловістю, рекреацією, і ін.

Еколого-соціально-економічний оптимум зонування території:

- 60-67% - в природному стані з мінімальними антропогенними навантаженнями рекреаційного характеру,
- 20% - може використовуватися для активної рекреації з допущенням будівництва й індустрії розваг,
- 13-20% - для сільського господарства, промисловості і буферних зон.

2. Оптимальний режим природокористування

полягає

- в максимально економічно вигідній експлуатації різних видів природних ресурсів соціоекосистеми
- без перевищення гранично допустимих навантажень на природну підсистему.

Навантаження на природне середовище – це співвідношення

- 1) сили антропогенних впливів і
  - 2) ступеня відбудовних здібностей природи;
- може бути визначене по реакції окремих компонентів природи (зміна
- водності,
  - видового складу рослин, тварин і
  - т.і.).

3. СЕкл: теоретична й прикладна [3, 4, 5]

Предметом теоретичної СЕкл є

- вивчення **закономірностей взаємодії** людського суспільства з навколишнім природним середовищем,
- розробка загальної **теорії збалансованої взаємодії** суспільства і природи.

Предметом прикладної СЕкл є

- комплексне вивчення і **моделювання регіональних і локальних соціоекосистем**
  - **з метою визначення їх оптимальної функціональної структури.**

СЕкл

- вивчає стан та особливості формування **навколишнього середовища** у зв'язку з **історичним розвитком** у зв'язку з історичним розвитком і структурою **природокористування,**

Основним завданням СЕкл є

створення і підтримка в СцЕклС якісно **нового природно-культурного життєвого середовища**, що

- **гармонійно** сполучить **природні й антропогенні компоненти** і
- **задовольнить** санітарно-гігієнічні, естетичні і матеріальні **потреби** людей.

Наукові напрямки прикладної СЕкл

- 1) **урбоекологія,**
- 2) **агроекологія,**
- 3) **геоекологія,**
- 4) **економіка природокористування ,**
- 5) **екологія культури,**
- 6) **екологічна освіта,**
- 7) **екологічне право,**
- 8) **локальна, регіональна та глобальна екополітика.**

Економіка природокористування та екологія людини

Важливим розділом СЕкл є економіка природокористування, що вивчає:

- **форми виробничих відносин** у процесі взаємодії суспільства і природи;
- **закономірності використання природних ресурсів** людським суспільством з метою задоволення своїх потреб.

Природокористування

(за **М. Ф. Реймерсом**) - це

сукупність усіх

- 1) **форм експлуатації природно-ресурсного потенціалу** й
- 2) **заходів для його збереження:**
  - **видобуток і переробка** природних мінеральних та біологічних ресурсів,
  - **їх відновлення,**
  - **охорона** природних умов життя, природних систем тощо).

Кінцевою метою СЕкл є збереження і поліпшення здоров'я населення, так як медичні показники здоров'я людини тісно зв'язані зі станом навколишнього середовища.

Екологія людини (ЕклЛ) -

це наука, що займається **медико-демографічними аспектами** взаємодії суспільства і природи.

Різниця між ЕклЛ і СЕкл

У **ЕклЛ** входять відсутні в СЕкл блоки:

- **генетико-анатоמו-фізіологічний** і
- **медико-біологічний.**

СЕкл не охоплює біологічну сторону людини - аутоекологію і демоекологію, наприклад, вплив природних факторів на здоров'я людини і його популяцій.

Правила, принципи і закони СЕкл, які потрібно знати й виконувати (сформульовані М.Ф. Реймерсом)

- 1) **правило соціально-екологічної рівноваги** (суспільство розвивається доти й остільки, доки й оскільки зберігає **рівновагу між своїм тиском на середовище та відновленням цього середовища** — природним і штучним);
- 2) **принцип культурного управління розвитком** (в основу нових екологічних культури й моралі мають бути покладені ідеї **природоцентризму та коеволюції**);
- 3) **правило соціально-екологічного заміщення** (переходи до більш екстенсивних і технологічних типів господарювання стають **причиною екологічних криз**, а ці останні провокують кризи соціально-економічні, що переходять у політичні);
- 4) **закон соціально-екологічної необоротності** (розвиток людства не може рухатися від пізніших фаз до початкових);
- 5) **закон ноосфери В. І. Вернадського** (в тому значенні, що коли людство не **почне розумно регулювати тиск на природу, зважаючи на її закони**, то вид гомо сапієнс зникне).

4. Структура середовища життя людини [3, 4, 5]

Елементи структури	Характеристика елементів структури
1. Природне середовище	здатне до умовно нескінченної самопідтримки
2. Квазіприродне (квазі - «начебто») середовище (агроценози),	самодеградує без підтримки людиною, але складається з природних елементів , лише цілеспрямовано або випадково перетворених людиною
3. Штучне природне середовище	<ul style="list-style-type: none"> □ значне число елементів створене людиною і не зустрічається у природі (наприклад, середовище усередині міст - ні цегла, ні бетон, ні асфальт, ні полімери не мають природних аналогів), □ відносно регульовані умови, □ мінімальна стійкість утворень – вони саморуйнуються, навіть, за підтримкою людиною
4. Матеріальне соціальне середовище	формується всіма трьома перерахованими вище складовими, що створюють визначений інформаційний клімат (культурні ландшафти, пам'ятники культури)
Проблема взаємин людини (людства) із середовищем життя відбивається в	
5. Соціальне духовне середовище	включає потребах людей , поведження людей, їх домінуючі соціальні-психологічні цінності

ТЕОРІЯ ІЄРАРХІЇ ПОТРЕБ АБРАХАМА МАСЛОУ

[Кузьмін О.Є., Мельник О.Г. **Основи менеджменту**: Підручник. Вид 2-е., випр., доп. –К.: Академвидав, 2007. – 464 с. (Альма-матер).]

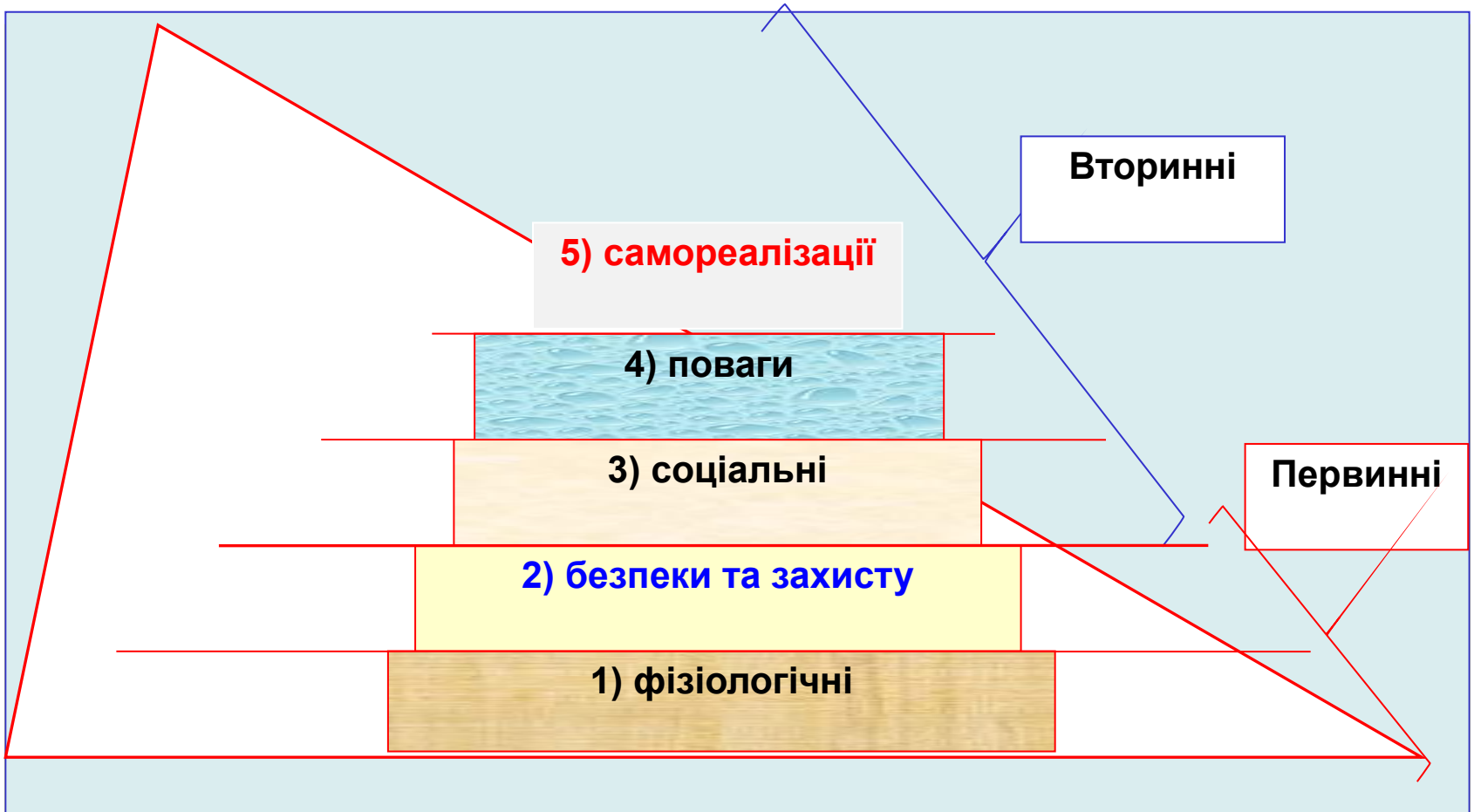

Рис. 1. Ієрархія потреб людини за теорією А. Маслоу

Рис. 2. Модель теорії ЖВЗ (ERG) Клейтона Альдерфера

[Кузьмін О.Є., Мельник О.Г. **Основи менеджменту**: Підручник. Вид 2-е., випр., доп. –К.: Академвидав, 2007. – 464 с. (Альма-матер)]

Форми взаємодії суспільства і природи
(у залежності від цілей і видів **потреб**, що задовольняються)

Форми взаємодії	Характеристика форм взаємодії
1. Економічна	споживання природних об'єктів людиною для задоволення фізіологічних потреб організму
2. Естетико-культурна	споживання і зміна існуючих і створення нових об'єктів і комплексів для задоволення естетичних потреб людини
3. Духовна	духовне співіснування і проникнення в сутність навколишнього природного середовища, його перетворення духом
4. Еколого-охоронна	охорона навколишнього природного середовища, головна мета якої – збереження людини як виду і його природного середовища існування

ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА

Екологічна політика – система заходів, зв'язаних із впливом суспільства на природу, і носить історичний характер.

Для кожного способу виробництва характерні свої принципи екологічної політики, що відбивають представлення суспільства, панівних класів про ідеальні типи навколишнього середовища і методах природокористування.

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ:

- оптимізація використання природних ресурсів у процесі суспільного виробництва;
- охорона природи від негативних наслідків людської діяльності;
- екологічна безпека населення.

РІВНІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

- 1) міжнародна (глобальна),
- 2) національна,
- 3) регіональна.

Для кожного з названих рівнів формується свій набір атрибутів:

- правова основа,
- інститути,
- механізми,
- пріоритети діяльності і т.д.

Ціль 6. **Забезпечення екологічно збалансованого природокористування [1, 2]**

- 1) підготовка та схвалення проекту **Концепції 10-річних рамок політики сталого споживання та виробництва (ССВ)** згідно з Йоганнесбурзьким планом дій, розроблення та реалізація Стратегії та національного плану дій **до 2015 року**;
- 2) подальший розвиток **національної системи кадастрів природних ресурсів, державної статистичної звітності** з використання природних ресурсів та забруднення навколишнього природного середовища;
- 3) технічне переоснащення виробництва на основі впровадження інноваційних проектів, **енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів до 2020 року**;
- 4) запровадження **до 2015 року системи економічних та адміністративних механізмів** з метою стимулювання виробника до сталого та відновлюваного природокористування і охорони навколишнього природного середовища, широкого запровадження новітніх більш чистих технологій, інновацій у сфері природокористування;
- 5) **підвищення енергоефективності виробництва на 25 % до 2015 року та до 50 % до 2020 року** порівняно з базовим роком шляхом **впровадження ресурсозбереження** в енергетиці та галузях, що споживають енергію і енергоносії;

Продовження: Ціль 6. **Забезпечення екологічно збалансованого природокористування [1, 2]**

- 6) збільшення обсягу використання **відновлюваних і альтернативних джерел енергії** на **25 % до 2015 року** та на **55 % до 2020 року** від базового рівня;
- 7) збільшення до **2020 року** частки земель, що використовуються в **органічному сільському господарстві**, до **7 %**;
- 8) створення до **2015 року** екологічно та економічно обґрунтованої **системи платежів за спеціальне використання природних ресурсів та збору за забруднення навколишнього природного середовища** для стимулювання суб'єктів господарювання до раціонального природокористування;
- 9) реформування до **2015 року** діючої **системи фондів охорони навколишнього природного середовища** з метою посилення централізації коштів на рівні областей, Автономної Республіки Крим, міст Києва та Севастополя.